

„Za starość naszą i waszą! Rozmawiajmy o Konwencji o prawach osób starszych” – Akcja na miarę wyzwań demograficznych

Anna Chabiera¹, Beata Tokarz-Kamińska²

¹ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Zespół ds. Równego Traktowania, Komisja Ekspertów ds. Osób Starszych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich

² Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”, Komisja Ekspertów ds. Osób Starszych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich dr Adam Bodnar z okazji Europejskiego Dnia Solidarności Międzypokoleniowej 29 kwietnia 2016 r. zaprasza do udziału we wspólnej akcji.

Na świecie ludzi starszych jest coraz więcej. To zjawisko bez precedensu w historii ludzkości, dlatego musimy zwrócić na nie uwagę. Stoją przed nami nowe wyzwania dotyczące m.in. usług opiekuńczych, transportu publicznego, rynku pracy czy systemów emerytalnych.

W 2012 roku na szczęblu Organizacji Narodów Zjednoczonych rozpoczęły się prace i dyskusje nad stworzeniem Konwencji o prawach osób starszych, aktu prawnego, który daje szansę na wzmocnienie praw osób starszych i skuteczniejsze przeciwdziałanie różnym formom dyskryminacji ze względu na wiek.

Aby dokument ten powstał, konieczne jest szerokie poparcie dla tej inicjatywy wśród krajów członkowskich ONZ, także Polski.

Szczególnie istotne jest włączenie do dyskusji środowiska osób starszych, organizacji obywatelskich, aby jak najlepiej rozpoznać sytuację naruszeń praw seniorów, na które może odpowiedzieć Konwencja i aby zaangażować się w jej współtworzenie. Bardzo ważny jest głos i zaangażowanie osób młodych, które wnoszą do dyskusji swoje spojrzenie i mogą działać na rzecz osób starszych i własnej, godnej starości.

Zmiany demograficzne powinny mobilizować do wypracowywania nowych rozwiązań prawnych, gospodarczych i społecznych. Konieczne jest podejmowanie działań na różnych szczeblach

- lokalnym (tworząc rozwiązania przyjazne osobom starszym w miejscu ich zamieszkania),
- krajowym (tworząc systemowe ramy dla mierzenia się z nowymi wyzwaniami),
- międzynarodowym (wspierając ochronę godności i praw osób starszych).

Starzenie się jest zjawiskiem globalnym

Spółeczeństwa się starzeją, bo rodzi się coraz mniej dzieci, a ludzie żyją coraz dłużej.

Dziś do najstarszych społeczeństw zaliczają się wysokorozwinięte kraje Europy Zachodniej i Japonia, jednak proces starzenia się będzie najbardziej nasilony w krajach rozwijających się, gdzie – jak się zakłada – liczba osób starszych potroi się w ciągu 40 lat.

Szacuje się, że na całym świecie liczba osób w wieku powyżej 60 lat wzrośnie z ok. 600 milionów w 2000 r. do ponad 2 miliardów w roku 2050. W 2050 r. ponad 80% osób starszych na całym świecie będzie żyło w krajach rozwijających się. Jednocześnie, liczba osób sędziwych, powyżej 80 roku życia i starszych, w krajach rozwiniętych osiągnie bezprecedensowy poziom. Oznacza to zwiększenie grupy osób, które będą narażone na dyskryminację oraz mogą zostać dotknięte wykluczeniem społecznym ze względu na wiek. Np. w Azji Wschodniej jedynie 26% osób w wieku produkcyjnym jest objętych systemem emerytalnym, w Azji Południowej odsetek ten jest jeszcze mniejszy. Dla porównania, w Europie Zachodniej wynosi on 89,2%.

W Polsce w ciągu najbliższych 30 lat procesy starzenia także wyraźnie przyspieszą, przesuując nas do grupy najstarszych europejskich społeczeństw. Prognozy Głównego Urzędu Statystycznego i Eurostatu wskazują na wzrost liczby osób powyżej 60 lat z 22% w 2014 roku, do ponad 40% w 2050 roku. Te wyraźne procesy demograficzne leżą u podstaw rozpoczęcia prac nad nową Konwencją o prawach osób starszych.

Rośnie ryzyko dyskryminacji ze względu na wiek

Fakt, że żyjemy coraz dłużej, jest jednym z największych sukcesów ludzkości. Jednak wyzwaniem cały

czas pozostaje umożliwienie osobom starszym godnego i bezpiecznego przeżywania własnej starości. Osoby starsze w wielu codziennych sytuacjach (w urzędach, w szpitalu, w pracy, w przekazie medialnym) spotykają się z krzywdzącymi stereotypami odnoszącymi się do wieku (ageizm). Seniorzy postrzegani są często jako osoby niesprawne, problematyczne, za stare, aby inwestować w ich leczenie czy edukację, wymagające opieki, brzydkie, uciążliwe, niechętnie do uczenia się i aktualizacji swych kompetencji.

Stereotypy i uprzedzenia wobec starości wpływają na zachowania i często prowadzą do dyskryminacji, czyli nierównego, gorszego traktowania ludzi – z powodu ich wieku. Fakt, że w wielu codziennych sytuacjach ludzie starsi są gorzej traktowani, mają utrudniony dostęp do ważnych dóbr i usług – w istotny sposób ogranicza ich szanse i możliwości rozwoju, decyduje o jakości ich życia. Dyskryminacja prowadzi także do niedostatecznego korzystania z cennych zasobów, jakie stanowią seniorzy.

Wraz z szybkim starzeniem się populacji częstość występowania aktów dyskryminacji z uwagi na wiek nasila się. Szczególnego znaczenia nabiera więc zapewnienie skutecznych narzędzi reagowania w sytuacji naruszeń praw osób starszych, szczególnie osób sędziwych, niesamodzielnymi, które nie zawsze mogą samodzielnie zabiegać o swoje prawa.

W jaki sposób łamane są prawa osób starszych?

Prawa osób starszych naruszane są na wiele różnych sposobów.

- Starszym kobietom i mężczyznom często odmawia się dostępu do usług (np. bankowych), miejsc pracy lub pozbawia szacunku z uwagi na ich wiek oraz inne czynniki, takie jak płeć lub niepełnosprawność.
- Starsi mężczyźni i kobiety poddawani są często przemocy, w tym przemocy słownej, seksualnej, psychologicznej i finansowej – nie tylko w placówkach opiekuńczych, ale także w środowisku domowym.
- Z uwagi na swój wiek osoby starsze mogą nie otrzymywać odpowiedniej opieki zdrowotnej lub społecznej.
- Przejawem dyskryminacji w obszarze opieki zdrowotnej jest np. brak systemowej opieki geriatrycznej, nieuwzględnianie w kontraktowaniu usług medycznych odmienności i wyższych kosztów leczenia osób starszych, niedostateczna liczba geriatrów, brak przygotowania kadry medycznej do pracy z ludźmi starszymi.
- Często dolegliwości starszych pacjentów są lekceważone, postrzegane przez lekarzy jako nieuniknione

objawy starzenia się (wiek jako diagnoza), nawet jeśli można je leczyć. Także w dostępie do niektórych programów profilaktycznych stosowane są ograniczenia wiekowe.

- Wiele starszych osób nie ma zabezpieczenia finansowego w postaci emerytury i innych form zabezpieczenia społecznego. Brak pewnego minimalnego dochodu może wpędzić osoby starsze i ich rodziny w ubóstwo.
- Niekiedy osoby starsze uznawane są za „niezdolne” do pracy ze względu na swój wiek, a nie kwalifikacje. Starsi pracownicy są mniej chętnie wysyłani na szkolenia lub zmuszani do zaprzestania pracy ze względu na osiągnięty wiek emerytalny.
- W wielu częściach świata prawa dziedziczenia, zarówno ustawowe, jak i zwyczajowe, odmawiają kobietom w każdym wieku prawa do posiadania lub dziedziczenia majątku po zmarłym mężu.

Prace nad Konwencją mobilizują wszystkie kraje do analizy oraz przeciwdziałania dyskryminacji i łamania praw seniorów.

Po co nam Konwencja?

Potrzebujemy Konwencji o prawach osób starszych, ponieważ nie można akceptować ageizmu i dyskryminacji ze względu na wiek.

Konwencja pomoże seniorom prowadzić godne, bezpieczne życie, jako równorzędnym członkom społeczeństwa.

Warto podkreślić, że istniejące międzynarodowe i regionalne rozwiązania, mające na celu ochronę praw człowieka, nie chronią praw osób starszych w sposób wystarczający. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i międzynarodowe konwencje dotyczą wprawdzie wszystkich, niezależnie od wieku, nie uwzględniają jednak specyficznych potrzeb osób starszych.

Istnieje szereg regionalnych konwencji, które chronią prawa osób starszych, ale nie czynią tego systematycznie i kompleksowo. Potrzebne jest także przesunięcie akcentów z ochrony socjalnej osób starszych na ochronę praw człowieka, które zawierają prawo do godnego życia, prawo do decydowania o sobie i możliwie pełnego włączenia w życie społeczne.

W różnych międzynarodowych dokumentach wyraźnie zostały sformułowane zobowiązania do ochrony praw osób starszych, przede wszystkim w Madryckim Międzynarodowym Planie Działań w Kwestii Starzenia (Madrid International Plan of Action on Ageing – MIPAA). Dokumenty te nie są jednak wiążące dla rządów, które mogą uwzględniać zawarte w nich zalecenia, ale nie są do tego prawnie zobowiązane.

Konwencja, zwana także traktatem to tzw. twarde prawo

Gdy państwo członkowskie ONZ ratyfikuje konwencję, staje się ona prawnie wiążąca. Oznacza to, że państwo członkowskie musi zharmonizować własne przepisy z tym traktatem oraz wprowadzić polityki i programy mające na celu realizację różnych przepisów traktatu. Traktaty posiadają system monitoringu ich wdrożenia.

Państwa, które ratyfikowały traktat, regularnie składają sprawozdania o postępach w realizacji wspomnianych przepisów. Komitet bada te sprawozdania i wydaje zalecenia dotyczące tego, jak dane państwo członkowskie może lepiej realizować postanowienia traktatu. Większość komitetów może również badać indywidualne skargi dotyczące naruszeń praw.

Jakie korzyści może przynieść Konwencja?

Warto podkreślić, że zaangażowanie się w prace nad Konwencją i podjęcie starań o jej przyjęcie ma szansę przyczynić się nie tylko do skuteczniejszej ochrony praw osób starszych, ale może odegrać istotną rolę edukacyjną: w budowaniu społecznej świadomości nt. praw i potrzeb osób starszych, w diagnozowaniu najbardziej palących problemów i konkretnych sytuacji łamania praw osób starszych, ich gorszego traktowania z powodu wieku. Konwencja wesprze także proces wyznaczania standardów i monitorowania świadczenia usług np. finansowych, medycznych pod kątem respektowania praw osób starszych.

Konwencja może zwalczać ageizm i dyskryminację ze względu na wiek

- zobowiązać państwa ratyfikujące do przyjęcia niedyskryminujących przepisów;
- zwrócić uwagę na wiele przejawów dyskryminacji, których doświadczają osoby starsze;
- zapewnić podstawę dla działań edukacyjnych na rzecz praw osób starszych;
- wzmocnić reakcję poszczególnych krajów na wyzwania związane ze zmianami demograficznymi i wzmacniać solidarność międzypokoleniową.

Konwencja może zmienić ludzkie życie

- pomóc starszym ludziom żyć w godnych warunkach;
- zmienić postrzeganie osób starszych, z beneficjentów opieki społecznej, na osoby posiadające wiedzę, siłę i doświadczenie. Większy szacunek dla osób starszych poprawi relacje między pokoleniami i uczyni społeczeństwa bardziej spójnymi.

Konwencja może doprecyzować obowiązki

- zapewnić niezbędną, prawnie wiążącą ochronę praw osób starszych zgodnie z prawem międzynarodowym;
- doprecyzować prawa osób starszych i minimalne standardy i działania pozwalające na ich ochronę;

Na jakim etapie są prace nad Konwencją?

Biorąc pod uwagę zjawiska demograficzne i związane z nimi ryzyka, Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało w 2010 roku grupę roboczą ds. starzenia się (Open-Ended Working Group on Ageing, OEWG), a w 2012 roku powierzyło jej przygotowanie projektu elementów międzynarodowego aktu prawnego dotyczącego praw osób starszych. Do tej pory wśród państw narodowych opracowanie nowej konwencji oficjalnie wsparły: większość państw Ameryki Łacińskiej, grupa państw afrykańskich, Meksyk, Filipiny, Mongolia, Wietnam, Bangladesz, Indonezja i Malezja. Państwa, które znajdują się wśród oponentów to państwa UE, USA, Kanada oraz Japonia.

Pomimo braku konsensusu państw, powołana grupa robocza – zgodnie z zapowiedzią jej przewodniczącego - zamierza przygotować projekt nowego traktatu. Warto także zaznaczyć, że w 2013 r. ONZ powołało Niezależnego Eksperta do spraw przestrzegania praw człowieka względem osób starszych. Jego głównym zadaniem, i celem działalności przewidzianej na lata 2014-2016, jest przegląd wdrożenia obecnie obowiązujących regulacji prawa międzynarodowego odnoszących się do praw osób starszych, w tym ocena wdrożenia Planu Madryckiego na poziomie krajowym. Niezależny ekspert ma przedstawić swój raport we wrześniu 2016 roku Radzie Praw Człowieka ONZ¹. Jego działania oraz działania OEWG są wobec siebie komplementarne.

¹ W chwili oddania niniejszego artykułu do druku raport Niezależnego Eksperta został już opublikowany i jest dostępny w języku angielskim na stronie 7. sesji OEWG <http://social.un.org/ageing-working-group/seventhsession.shtml>

Jak można zaangażować się w walkę o prawa osób starszych?

Ważne jest stworzenie silnej grupy organizacji senioralnych, obywatelskich i aktywnych mieszkańców, którzy będą w swoich społecznościach informować osoby starsze o planowanej Konwencji i włączać ich głos do szerszej debaty. Potrzebne jest również zaangażowanie akademików.

Ważne jest, aby dyskutować międzypokoleniowo, konfrontować różne spojrzenia odnośnie do Konwencji i zbierać informacje o naruszeniach praw osób starszych w celu wzmocnienia argumentów za przyjęciem Konwencji. Istotny jest dialog i monitorowanie działań rządu w zakresie wypracowania polskiego stanowiska w sprawie Konwencji.

Rzecznik Praw Obywatelskich skierował wystąpienie do Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z prośbą o informację na temat obecnego stanowiska Polski w zakresie opracowania Konwencji o prawach osób starszych. Niestety Minister w swojej odpowiedzi uznała przygotowanie Konwencji za niecelowe. Rzecznik będzie kontynuował dialog w tej sprawie z Ministerstwem.

RPO czynnie zaangażuje się w starania o Konwencję poprzez regularne informowanie wszystkich zainteresowanych o postępach prac nad Konwencją, przeprowadzenie analiz prawnych i eksperckich, organizowanie

dyskusji, a także zachęcanie organizacji pozarządowych i samorządów do aktywnego włączenia się w proces konsultacji założeń Konwencji.

Liczymy, że wiele Uniwersytetów Trzeciego Wieku, organizacji działających na rzecz praw człowieka zaangażuje się w akcję informacyjną czy też zorganizowanie lokalnej debaty. Osoby i organizacje zainteresowane włączeniem się w działania na rzecz Konwencji w myśl zasady „Za starość naszą i waszą” zapraszamy do wypełnienia formularza kontaktowego (dostępnego w internecie pod hasłem Akcji), co umożliwi Rzecznikowi Praw Obywatelskich regularne przesyłanie informacji nt. Konwencji.

W artykule wykorzystano materiały z broszury „Wzmocnienie praw osób starszych: Ku Konwencji ONZ” opracowanej przez międzynarodowe partnerstwo organizacji.

Jeśli chcielibyście Państwo rozpowszechnić ten artykuł (w wersji pełnej lub skróconej) w celu prowadzenia akcji informacyjnych na temat Konwencji, prosimy o podanie źródła, czyli zamieszczenia informacji: „Tekst został opracowany przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich”

Konflikt interesów / Conflict of interest

Brak/None